the absence of systematic scientific theoretical research in the field of linguistic examination. The analysis of expert practice indicates the need for further developments in the field of forensic linguistic expertise, based on which the author makes proposals for improving the methods of authorship research and the development of directions for further research in the field of semantic and textual research. The author focuses on the need to carry out developments in the field of linguistic expertise, taking into account not only the current practice of conducting forensic linguistic expertise. Also taking into account the generalization of new literary sources, the number of which is increasing and the data of which are of interest to linguistic expertise from the point of view of analyzing emerging in the field of modern linguistics problems, as well as the socio-political situation in the country.

Attention is drawn to the fact that the judicial and investigative authorities appoint linguistic examinations at almost all stages of the consideration of cases/proceedings or the investigation of offenses, and it is also becoming increasingly popular in connection with the appeals of individuals/legal entities. The data of the conducted research can serve as the basis for the creation of new directions of research in the field of forensic linguistic examination and contribute to the development of its theoretical and methodological foundations.

Key words: linguistic expertise, authorship research, semantic-textual research, creolized (polycode) texts, complex research.

DOI: https://doi.org/10.33994/kndise.2021.66.51
УДК 343.98

Анаіт Левонівна Ованнісян
кандидат філологічних наук,
заступник завідувача відділу
фоноскопічних, комп'ютерних досліджень і досліджень
телекомунікаційних систем
лабораторії криміналістичних видів досліджень

E-mail:anait0007@gmail.com

Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України

ДОСЛІДЖЕННЯ УСНОГО МОВЛЕННЯ З ОЗНАКАМИ МІЖМОВНОЇ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ, ПРОСТОРІЧЧЯ З ІНШОМОВНИМИ ЕЛЕМЕНТАМИ, ІМІТАЦІЇ МОВЛЕННЯ НЕРІДНОЮ МОВОЮ

Необхідність написання цієї статті обумовлена мовною ситуацією, що склалася, зокрема, в Україні, коли в результаті активізації міграційних процесів об'єктом експертного дослідження все частіше стають різні форми мовлення з елементами іншої мови. З урахуванням цього виникає необхідність встановлення їх природи, оскільки від цього залежить класифікаційна оцінка фактичної інформації, що в них закладено: чи вони свідчать про те,

що мовець розмовляє нерідною мовою, чи він розмовляє просторіччям рідної мови, характерної особливістю якого є її засмічення різноманітними елементами іншої мови, чи мовець намагається імітувати з певною метою ознаки мовлення нерідною мовою.

Ключові слова: *акцент, білінгвізм, відхилення від мовної норми, імітація, міжмовна інтерференція, мовленнєві системи, суржик, інтенсивність прояву ознак, частотність прояву ознак.*

Постановка проблеми. Збільшення інтенсивності міграційних процесів, двомовність частини населення, що спостерігається, зокрема, в сучасній Україні [1], відображається і в певних змінах характеру мовленнєвого матеріалу, що стає об'єктом експертного дослідження. Це обумовлює необхідність чіткого розмежування понять «міжмовна інтерференція», «просторіччя рідної мови зі засміченням іншомовними елементами», «імітація ознак мовлення нерідною мовою», оскільки в них міститься зовсім різна фактична інформація про мовця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нажаль, на даний час **п**роблеми, пов'язані з проявами іншої мови під час мовлення рідною/нерідною мовою найчастіше розглядуються в колі проблематики засвоєння іноземної мови або суто науковим дослідженням окремих теоретичних аспектів міжмовної інтерференції [2].

Мета статті. Із цієї причини особливої актуальності набуває розроблення методичних підходів щодо експертного дослідження мовленнєвого матеріалу з ознаками міжмовної інтерференції, її розрізнення від просторіччя певної мови зі засміченням іншомовними елементами, а при необхідності, виявлення ознак імітації мовлення нерідною мовою [3].

1 Загальні принципи дослідження ознак міжмовної інтерференції

Ознаки міжмовної інтерференції (далі – МІ) реалізуються у формі відхилень від норм та правил нерідної мови (далі – НРМ), якою мовець розмовляє [4]. Ці відхилення можуть проявлятись як у своєрідних формах, так і у формах, схожих із порушеннями мовних норм і правил, характерних для мовлення носія цієї мови.

Дослідження ознак міжмовної інтерференції в усному мовленні базується на розумінні їх системності, комплексності, прогнозованості, стабільності прояву і специфіці.

Системність ознак МІ, тобто їх притаманність мовленню НРМ, припускає їх класифікацію за критерієм «загальна/окрема ознака».

Мовленнєві особливості носіїв нерідної мови і рідної мови (далі – РМ) розрізняються за якістю й частотністю прояву. Наприклад, велика частина фонетичних і просодичних ознак, які простежуються в мовленні носія РМ, рідко фіксуються в мовленні НРМ. Однак деякі відхилення від норм, що виявляються, наприклад, в прийменникових словосполученнях, можуть мати місце в мовленні носіїв і РМ і НРМ. Проте в мовленні РМ вони носять випадковий характер, тоді як в мовленні НРМ такі відхилення від мовних норм носять системний і стабільний характер.

Відмінності в особливостях мовлення РМ і НРМ не виключають збігу тих чи інших ознак. Наприклад, в обох випадках може фіксуватися заїкання, зумовлене дією психофізіологічних, психоемоційних, фізичних чинників, проте в мовленні НРМ воно може бути проявом ще й обмеженості словникового запасу мовця (пошук потрібного слова), проблем, пов'язаних із артикуляцією тощо. Помилки при узгодженні слів у роді, числі, відмінку можуть мати місце і в мовленні РМ. Проте в цьому випадку вони носять випадковий, несистемний характер. Носій НРМ в такій ситуації стабільно припускає системні помилки, оскільки він або не освоїв ці граматичні особливості НРМ, або освоїв їх недостатньо добре для того, щоб не допускати їх при послабленні контролю над мовленням.

МІ може проявлятися не тільки у формі автоматичного перенесення ознак РМ в НРМ. Можливі й різноманітні специфічні, модифіковані варіанти їх мовленнєвої реалізації, зокрема, і не типові ні для однієї з цих мов.

Комплексність ознак МІ проявляється в тому, що вони реалізуються на багатьох лінгвістичних і макролінгвістичних рівнях. Зважаючи на це, поняття «акцент», яким характеризують мовлення нерідною мовою, є некоректним і неповним з наукової точки зору.

У мовленні однією мовою носіїв різних мов проявляються різні за складом комплекси ознак МІ.

Аналізуючи можливості отримання корисної інформації з мовлення з ознаками МІ, можна визначити такі її аспекти.

1) Фіксація комплексу ознак МІ в мовленні дозволяє зробити висновок про те, що мовець не є носієм мови, якою розмовляє.

2) Рідну мову можна встановити за наявності достатньої інформації про комплекс ознак МІ, а також за умови володіння експертом РМ мовця.

3) У разі аналізу мовленнєвого матеріалу декількох осіб, на основі встановлених в ньому відмінностей у комплексах ознак МІ можна встановити, чи вони є носіями однієї або різних мов.

4) Якщо об'єктом дослідження є іншомовне мовлення двох або декількох носіїв однієї мови, можуть бути визначені індивідуальні особливості ознак інтерференції в їх мовленні, що може стати підставою для ототожнення мовлення досліджуваної особи й особи, що перевіряється.

Наявність комплексу ознак МІ сама по собі є загальною ознакою. Однак одні й ті ж динамічні ознаки проявляються в мовленні НРМ двох носіїв однієї мови з різною інтенсивністю, що може бути визначено тільки при проведенні ототожнення їх мовленнєвого матеріалу. У такому разі об'єктом дослідження є не ознака МІ «в чистому вигляді», а форма їх реалізації (інтенсивність, виразність) під впливом особистих чинників.

Інтенсивність прояву збіжних динамічних ознак МІ є прикладом трансформації загальної ознаки в окрему в процесі ідентифікаційного дослідження мовлення.

При визначенні інтенсивності прояву ознак МІ враховуються:

– ступінь виразності конкретної ознаки МІ в мовленні однією й тією ж НРМ двох або декількох носіїв однієї й тієї ж мови;

– відмінності в повноті комплексів ознак МІ в їх мовленні.

– відмінності у якісних характеристиках ознак МІ в їх мовленні.

Взаємозв'язок понять «інтенсивність прояву ознак МІ» і «рівень володіння НРМ» можна визначити як зворотно-пропорційну залежність: чим вище у мовця рівень володіння НРМ, тим менше інтенсивність прояву ознак МІ в його мовленні, і навпаки.

Інтенсивність прояву МІ в мовленні спорідненою НРМ нижча, ніж у мовленні неспорідненою НРМ.

Прогнозованість ознак МІ зумовлена незмінністю особливостей двох мовних систем, що дозволяє прогнозувати точки реалізації МІ і її приблизні властивості.

Нижче розглянуті особливості прояву ознак МІ на різних лінгвістичних рівнях.

2 Фонетична інтерференція

На фонетичному рівні дослідження ознак МІ проводиться з урахуванням кількісних і якісних відмінностей у звукових системах РМ мовця і НРМ, якою він розмовляє.

1) При наявності у фонетичній системі НРМ звуків, відсутніх в РМ, МІ під час мовлення НРМ проявляється у формі заміни потрібного звуку схожим звуком із рідної мови або вимовою звуку НРМ з наближенням до «оригіналу». Наприклад, під час мовлення носія російської мови англійською мовою звук [h] часто замінюється звуком [х], у мовленні носія грузинської мови українською мовою звук [и] – звуком [і][6] тощо.

При наявності розбіжностей у вимові аналогічних звуків за місцем їх утворення в мовленні НРМ носіїв цих мов можливі прояви МІ у вигляді перенесення рідної орфоепічної норми в мовлення НРМ.

2) При наявності відмінностей у вимові голосних звуків у наголошеному чи ненаголошеному складі можливі прояви ознак МІ у звучанні ненаголошених звуків у формі повного або часткового нерозрізнення за вимовою аналогічних голосних звуків в наголошеній чи не наголошеній позиції.

3) При наявності/відсутності явища палаталізації певних приголосних звуків окремих мовах або відмінностей в її реалізації можливі прояви ознак МІ у формі нерозрізнення м'яких і твердих варіантів приголосних звуків.

3 Просодична інтерференція

На просодичному рівні відмінності в мовних системах проявляються:

– у розбіжностях у типових інтонаційних контурах (наприклад, у східних мовах інтонація в кінцевих синтагмах питальних конструкцій є низхідною, тоді як, наприклад, в англійській мові в їх певних типах можлива й висхідна інтонація);

– у способах виділення наголошеного складу в слові або словосполученні (наприклад, акцентологічною особливістю польської, французької мов є фіксований наголос, відповідно, на передостанньому і останньому складах, а для російської, англійської мов характерний рухомий наголос);

– у слабкішому інтонаційному забарвленні мовлення носіїв східних мов, чиє мовлення є більш монотонним, повільнішим, ніж мовлення європейців,

[6] У грузинській мові відсутній звук [ы].

– в послівній, а іноді поскладовій артикуляції з характерним додатковим інтонуванням, надмірною міжслівною паузацією мовлення, нормативними порушеннями при коартикуляції звуків тощо.

Однак, оскільки послівна чи поскладова артикуляція, надмірна міжслівна паузація мовлення можуть бути обумовлені проголошенням погано завченого тексту, слабо розвинутими навичками читання тексту у мовця, певними психофізіологічними порушеннями тощо, про наявність таких ознак МІ можна стверджувати лише тоді, коли встановлено комплекс інших ознак МІ.

4 Морфологічна інтерференція

На морфологічному рівні прояви ознак МІ обумовлені такими причинами:

– наявність/відсутність граматичних категорій роду, відмінку, відмінності у способах їх реалізації, у смисловому наповненні відмінків тощо;

– відмінності у формах їх функціонування в різних мовах;

– у кількісних та якісних відмінностях у відмінкових системах мов (наприклад, в українській, польській мовах функціонують сім відмінків [сьомий – кличний], у вірменській мові також сім відмінків, але сьомий – локатив[7], а замість відсутнього місцевого відмінка функціонує аблатив[8], у російській мові шість відмінків, а в англійській – два: називний і присвійний);

– відмінності у формах зміни прикметників, відносних, визначальних займенників, кількісних і порядкових числівників за родом, числом і відмінками тощо.

Через наявність цих відмінностей виникають ознаки МІ в мовленні НРМ носія мови, в якій ці мовні явища відсутні або реалізуються інакше.

5 Інтерференція на словотворчому рівні

На словотворчому рівні прояви МІ, в основному, обумовлені відмінностями:

– у формах вираження емоційної оцінки (наприклад, у російській мові функціонує розвинена система зменшувально-пестливих суфіксів, в англійській мові функціонує тільки один зменшувально-пестливий суфікс «-у» або використовуються конструкції зі словами «little» [щось маленьке] і «dear little» [щось маленьке і миле]);

– у способах вираження категорії визначеності-невизначеності (наприклад, в англійській мові вона реалізується за допомогою артиклів «а» і «the», у вірменській мові цю функцію виконує закінчення «-ը» в іменниках і порядкових числівниках, за допомогою якого невизначене, по суті, поняття наповнюється конкретикою, в українській мові цю функцію частково виконують вказівні займенники)

З урахуванням цих відмінностей, в мовленні, наприклад, носіїв української мови цими мовами можуть мати місце МІ у формі помилок в їх використанні або їх повної відсутності.

6 Лексична інтерференція

Лексична інтерференція виникає з двох причин: обмеженості словникового запасу носія іншої мови або відмінностей в певних лексичних під-

[7] Локатів – відмінок у деяких мовах; вказує на місце дії.

[8] Аблатив – відмінок у деяких мовах; вказує на виділення чи віддалення.

системах, що зумовлено своєрідністю понятійного мислення народів. Вона проявляється:

– в наявності безеквівалентної лексики;

– у частковому збігі змісту певних понять (наприклад, українське слово «палець» позначає всі пальці рук і ніг; в англійській мові чотири пальці руки називаються «fingers», великий палець – «thumb», а пальці ніг – «toes»);

– у можливостях сполучення слів (Так, в російській мові победу «одерживают», у вірменській – її «несуть» («ахтанак крел»); тому в мовленні вірмен російською мовою можна почути «я несу победу»);

– в наявності розбіжностей в смисловому, ситуативному і стилістичному змісті ідіоматичних виразів (наприклад, рос. «тамбовский волк тебе товарищ», арм. «ну да, мацун черный» («мацун» – національний кисломолочний продукт білого кольору; ця ідіома використовується для характеристики людини, яка не визнає очевидну істину).

7 Синтаксична інтерференція

На синтаксичному рівні відмінності в мовних системах найчастіше виявляються в порядку слів у реченні, в особливостях взаємозв'язку слів у словосполученні, зокрема, при їх узгодженні чи керуванні. Тому саме в цих напрямках проявляються ознаки МІ. Наприклад, у вірменській мові присудки зі значенням направленого руху поєднуються з безприйменниковою обставиною місця. Порівняймо буквальні переклади вірменських словосполучень з їх українськими аналогами: «գնալ շուկա» – букв. «йти ринок» (укр. «идти до ринку»), «գնալ Կիև» – букв. «їхать Київ» (укр. «їхати до Києва»), «խանութից գնել» – «купити із магазина» (укр. «купити в магазині»). Наявність подібних розбіжностей в мовних системах призводить до повного або часткового перенесення синтаксичної форми зв'язку слів у словосполученні із РМ до НРМ: «йти ринок», «єхать Київ», «купить із магазина» тощо.

Прояви МІ можуть бути обумовлені й відмінностями у способах ускладнення речення, у використанні сполучників тощо.

8 Етнолінгвістична інтерференція

Відмінності на етнолінгвістичному рівні зумовлені такими особливостями:

1) Відмінності в мовній картині світу, що сформувалася у різних народів, в якому відображаються їх уявлення про предмети, явища, факти, норми поведінки тощо. Наприклад, в уявленні українців чорний кіт приносить невдачу, на думку ж англійців – удачу; тому англієць може не зрозуміти українця, якщо той скаже про людей, що посварилися: «між ними пробіг чорний кіт».

2) Відмінності в символічному змісті позначень кольору. Наприклад, в Індії білий колір символізує скорботу, а в Україні – радість, свято, наречену; тому індійську жінку, одягнену у все біле, можна образити, сказавши, що вона «вирядилася у все біле, як наречена».

3) Відмінності в натури. Наприклад, в представленні російського народу чорна кішка приносить невдачу, на думку ж англійців – успіх. Чи зрозуміє в цьому випадку англієць російського, якщо той скаже про людей, що посварилися: «між ними пробігла чорна кішка»?

4) Відмінності у символічному значенні частин людського тіла. Так, у китайців печінка асоціюється з поганими емоціями: гнівом, злістю, хіттю, у народів

Близького і Середнього Сходу це символ ніжності, любові, у італійців – хоробрості, у росіян – дратівливості («сидеть у кого-нибудь в печёнках»).

5) Відмінності у формах мовленнєвого етикету. Наприклад, відповідно до вимог російського, українського етикету, розрізняються форми звернення на «ти» і на «ви», використання яких зумовлено комунікативною ситуацією. В англійській мові використовується одна форма займенника «you». Тому, наприклад, у англійців виникають труднощі із сприйняттям (та перекладом) російського виразу «быть с кем-либо на «ты». У російському суспільстві прийнято звертатися до співрозмовника по імені й по батькові, тоді як англійці, французи, поляки використовують для цього національні форми звернення: «містер» – «місіс» («міс»), «месьє» – «мадам» («мадемуазель»), «пан» – «пані» («панна») [5].

Важливість ознак етнолінгвістичної інтерференції обумовлена їх роллю в адекватній оцінці змісту мовлення.

9 Дослідження ознак МІ в мовленні російською мовою носіїв української мови

Під час дослідження мовлення російською мовою носіїв української мови найчастіше виявляються такі ознаки міжмовної інтерференції.

Просодичний рівень

На просодичному рівні можуть простежуватися такі ознаки МІ:

– у цілому, більша інтонаційна забарвленість мовлення;

– висхідна інтонація в кінцевих синтагмах питальних конструкцій;

– плавне зниження тону в закінченому оповідному висловлюванні замість різкого зниження тону в російському оповідному висловлюванні;

– швидший темп мовлення, або скоромовка.

Фонетичний рівень

На фонетичному рівні можуть простежуватися такі ознаки МІ:

– послаблення або відсутність редукції ненаголошених голосних звуків;

– нерозрізнення голосних першого і другого ступенів редукції;

– як наслідок, тенденція до окання в ненаголошених складах із літерою «о» (наприклад, «коза», «корова») і до акання в ненаголошених складах з літерою «а», наприклад, «барабашка», «карандаш»;

– збільшення тривалості голосних звуків у наголошеній позиції;

– збільшення тривалості ненаголошених голосних звуків у кінцевих складах окремих слів;

– більш закритий звук [о] ([ʸо]);

– більш закритий звук [а], що наближається до [о] ;

– більш закритий звук [є], що наближається до [і];

– дифтонгоподібна вимова звуку [є] ([ⁱє]);

– заміна звуку [є] звуком [е] при порушенні норми палаталізації приголосних звуків: наприклад, «передумать» [пэрэдумать];

– заміна російських звуків [я], [ю], [ё] варіантами з більш інтенсивним звучанням йотованого компоненту з одночасною заміною палаталізованого варіанту приголосного звуку його твердим варіантом, наприклад, «пять» – [пъать], «Пётр» – [пъотр], «дюна» – [дъюна];

– більш відкритий звук [и];

– у деяких регіонах більш відкритий звук [і] з наближенням до [ы];

– заміна вибухового звуку [г] фрикативним варіантом звуку;

– заміна губно-зубного варіанту звуку [в] губно-губним (білабіальним);

– у деяких регіонах (наприклад, прикордонних з Білоруссю) – заміна звуку [в] нескладовим [у];

– твердіший звук [ч] і, відповідно, [щ];

– у цілому, порушення норми палаталізації у випадках, коли є відмінності у вимові звуків в словах-омонімах, наприклад, кров [кров] (зам. рос. «кровь»), пил [пил] (зам. рос. «пыль»), Одесса [одэса], пенсионер [пэнсыонэр];

– злита вимова африкат [дз], [дж];

– відсутність асиміляції приголосних звуків за глухістю в кінці слів і перед глухими приголосними: «город»[місто], [обтесать] тощо.

– відхилення від акцентологічних норм при фіксації наголошеного складу.

Морфологічний рівень

На морфологічному рівні можуть простежуватися такі ознаки МІ:

– заміна російських відмінкових закінчень українськими, використання гібридних слів і словосполучень : «семья Яцукив», «процентив», «часть плану», «чашка меду», «сильнымы», «сказалы»;

– заміна російських суфіксів порівняльних прикметників українськими: «он краще», «красивший», «чистиший», «найдорожший»;

– заміна російських форм числівників українськими: «чотырьох», «п'ять», «двома»;

– заміна російських дієприслівникових суфіксів «-а», «-в» українськими «-учи», «-ючи», «-вши»: «думаючи», «читаючи», «глянувши»;

– заміна російських форм граматичного конструювання дієслів українськими в 3-й особі однини: «наступає», «везе», «був», «читав», «не миг буты», «може», «хочеться», «идуть» (зам. рос. «наступает», «везет», «был», «читал», «не мог быть», «может», «хочется», «идут»);

– заміна компонентів у прийменникових словосполученнях: «по пяти годах», «рассказал про меня» (зам. рос. «рассказал обо мне»), «соскучилась за тобой» (зам. рос. «соскучилась по тебе»), «пошел до школы» (зам. рос. «пошел в школу»), «вернулся с армии» (зам. рос. «вернулся из армии»), «купил в Яцука» (зам. рос. «купил у Яцука»), «по твоих словах видно» (зам. рос. «по твоим словам видно»), «по работи» (зам. рос. «после работы»), «он поступил так через свою глупость» (зам. рос. «он поступил так из-за своей глупости») і т.ін.;

– заміна сполучників «который», «как» сполучниками, відповідно, «что (шо, що)», «як»: «это та книга, что я обещал», «мой друг, что помог тебе», «як тебя зовут?»;

– використання за нормами української мови дієслів-зв'язок «есть» (є), «стаёт» (стає): «это есть часть моего плану», «город стаёт все краще» тощо;

– нерозрізнення родових відміностей в деяких словах: наприклад, рос. «пыль», «степь» (ж.р.) – укр. «пил», «степ» (ч.р.);

– нерозрізнення числового вираження іменників: наприклад, рос. «чернила», «бусы», «белила» – укр. «чорнило», «намісто», «білило».

Лексичний рівень

На лексичному рівні інтерференція проявляється у використанні українських лексем в мовленні російською мовою: «вызволить» (зам. рос.

«освободить»), «высловиться» (зам. рос. «высказаться»), «хто», «їхній», «чотыръох», «хыба», «нэма», «ниж» тощо.

Синтаксичний рівень

В основному, простежуються відмінності, що зумовлені специфічними особливостями сполучення слів: в їх узгодженні, в керуванні та в порядку слів. Наприклад, у словосполученнях, побудованих на узгодженні слів, можуть проявлятись відмінності в родовій приналежності іменників і закономірностях їх узгодження з прикметниками, порядковими числівниками тощо у множині. Наприклад, рос. «детское творчество» – укр. «дитяча творчість», рос. «синие чернила» – укр. «синє чорнило».

У словосполученнях, побудованих на керуванні слів, інтерференція зумовлена вибором як прийменників, так і форм іменників для позначення тієї самої дії (Див. вище в підпункті «Морфологічний рівень») тощо.

Чинником, що зумовлює інтерференцію, є також активне використання дієслова-зв'язки «є» в іменних присудках.

10 Дослідження ознак МІ в мовленні українською мовою носіїв російської мови

У мовленні українською мовою носіїв російської мови найчастіше проявляються такі ознаки міжмовної інтерференції.

Просодичний рівень:

– у цілому, більш нейтральний інтонаційний контур мовлення;

– низхідна інтонація в кінцевих синтагмах питальних конструкцій;

– більш різке падіння тону в закінченому оповідному висловлюванні;

– повільніший темп мовлення тощо.

Фонетичний рівень:

– редукування голосних звуків в ненаголошеній позиції; пов'язані з цим зміни якості ненаголошених звуків [а] і [о];

– помилки при палаталізації приголосних звуків, обумовлені, у першу чергу, з наявністю в російській консонантній системі м'яких пар приголосних звуків [б], [п], [м];

– нерозрізнення звуків [г] і [ґ]; заміна фрикативного варіанту звуку вибуховим;

– слабке вираження білабіальної вимови звуків [о] і [в];

– заміна звуку [е] більш закритий звуком [є], особливо в омонімах, з урахуванням норм палаталізації у російській мові : «небо» , «день», «середа»;

– більш закритий звук [и], відповідно до російського нормативного [ы];

– нерозрізнення звуків [і] й [и], особливо в багатоскладових словах, у яких чергування складів з даними звуками відрізняється від омонімічних російських слів: «змінити», «логічний», «ідентичний», «лінгвістичний», «залізниця»;

– заміна початкового звуку [і] на [и] перед твердим приголосним відповідно до російської орфоепічної норми ([он ымеет]): [Назар Ыванович];

– нерозрізнення позицій на початку і в кінці слів, а також у середині слова після голосного перед приголосним звуком, у яких звук [в] переходить у нескладовий звук [у]: «вчора», «був», «правда»;

– оглушення дзвінких приголосних звуків у кінці слова і в позиції перед глухими приголосними звуками;

– дифтонгоподібна вимова злитих звуків [дж] і [дз] або їх заміна звуками [ж] і [з];

– нерозрізнення звуків [ч], [ц], [ж], [ш] за м'якістю-твердістю;

– заміна йотованих голосних звуків [‘я], [‘ё], [‘ю] в позиції після твердих приголосних їх російськими варіантами, які вимовляються тільки після м'яких приголосних;

– заміна подвоєних довгих м'яких приголосних звуків одинарними йотованими варіантами: [н:] (знання), [с:] (Полісся), [ж:] (Запоріжжя), [т:] (життя), [л:] (весілля), [ш:] (затишшя) і т. ін. і т. ін.

Морфологічний рівень

На морфологічному рівні можуть проявлятись такі ознаки МІ:

– заміна українських відмінкових закінчень російськими: «родына Яцуков», «видсотков», «частына плана», «чашка меда», «сильными», «с вами», «сказали»;

– заміна українських дієприслівникових суфіксів російськими: «-а», «-в»;

– використання російських дієприслівникових форм, не характерних для української мови;

– заміна українських граматичних форм дієслів 3-й особі однини російськими: «наступает», «везет», «был», «читал», «может», «хочется», «берут» (зам. укр. «наступає», «везе», «був», «читав», «може», «хочеться», «беруть»);

– заміна компонентів в прийменникових словосполученнях: «розказав о собі» (зам. укр. «розказав про собі»), «скучити по тебе» (зам. укр. «скучити за тобою»), «пішов у школу» (зам. укр. «пішов до школи»), «повернувся із арміі» (зам. укр. «повернувся з армии»), «із твоїх слов відно» (зам. укр. «по твоїх словах видно»), «після роботи» (зам. укр. «по роботі») і т.ін.;

– заміна деяких підрядних речень з прийменниками «який», «що» дієприслівниковими зворотами, не характерними для української мови;

– пропущення українських дієслів-зв'язок «є», «стає»» в іменних присудках;

– нерозрізнення родових характеристик деяких слів;

– нерозрізнення числового вираження іменників.

Лексичний рівень

На лексичному рівні інтерференція проявляється у використанні російських лексичних засобів в українському мовленні: «вместо» (укр. «замість»), «справка» (укр. «довідка»), «который» (укр. «який»), «наверно» (укр. «хиба»), «четырёх» (укр. «чотирьох»), «нету» (укр. «немає»), «чем» (укр.. «ніж»), «процентов» (укр. «відсотків») і т.ін.

Синтаксичний рівень

Як і при українсько-російській формі інтерференції, в даному випадку синтаксична інтерференція зумовлена відмінностями в морфологічних системах двох мов, порядку слів у висловлюванні та керуванні слів у словосполученні.

11 Розрізнення мовлення нерідною мовою та імітації мовлення нерідною мовою

Зазвичай експерти-лінгвісти мають справу з примітивними формами імітації «акценту», зафіксованими у фонограмах телефонних дзвінків про підготовку вибухів, вимогу про викуп заручників тощо. У подібних випадках авторами дзвінків іноді є люди, які намагаються відтворити окремі особливості мовлення, наприклад, кавказців в міру своїх слухових і артикуляційних можливостей, не володіючи професійними навичками імітації голосу та мовлення.

При імітації ознак мовлення будь-якою кавказькою мовою найчастіше об'єктом копіювання є звук [а] повного творення в ненаголошеній позиції (акання)**:** [харашо], [шакалад]. Іншою часто імітованою особливістю «кавказького акценту» є нерозрізнення м'яких і твердих приголосних звуків.

Важливими ознаками, за якими імітація ознак мовлення НРМ відрізняється від дійсного мовлення НРМ, є:

– надлишкове й напружене інтонування на внутрішньосинтагмовому рівні;

– нерозрізнення або невміння відтворити якісні особливості вимови схожих, але неоднакових звуків;

– обмеження комплексу ознак МІ максимум 2-3 компонентами;

– сполучення запозичених з іншої мови ознак мовлення (наприклад, лексичних: «кацо», «ара») із елементами, неприродними для мовлення людини з невисоким рівнем володіння НРМ тощо.

У деяких випадках недосвідчені імітатори, не розуміючи, що, наприклад, в мовленні конкретною НРМ носіїв різних мов проявляються різні «акценти», копіюють їх разом.

Узагальнюючи зазначене вище, можливо зробити такі висновки.

1) Наявність ознак імітації мовлення НРМ (як, в принципі, і будь-яка інша імітація) встановлюється в процесі його класифікаційно-діагностичного дослідження, проведення якого можливе у разі наявності достатньої кількості мовленнєвого матеріалу.

2) Диференціація імітованого й дійсного мовлення НРМ проводиться за відповідністю основним принципам реалізації ознак МІ в мовленні – на основі даних встановлених потенційних ознак МІ за такими параметрами, як системність, комплексність (прояви на різних рівнях), стабільність реалізації протягом всієї розмови.

3) Для того, щоб імітувати "іншомовний" акцент, не обов'язково, щоб імітатор володів мовою, ознаки якої він намагається відтворити в мовленні своєю РМ. Наприклад, для того, щоб носій української мови зміг імітувати "кавказький акцент", зовсім необов'язково, щоб він володів хоча б однією з мов кавказьких народів.

12 Розрізнення мовлення нерідною мовою та просторіччя з іншомовними елементами (суржиком)

Свідоме або несвідоме засмічення мовлення різноманітними елементами інших мов простежується під час мовлення рідною мовою, коли мовленнєві навички людини сформувались в умовах спілкування на суміші двох чи декількох мов. Це стає причиною несвідомих помилок, зумовлених нечітким уявленням про збіги та відмінності в двох мовних системах, що, в свою чергу, призводить до формування безсистемної мовної суміші, яка і стає їх мовою

спілкування. Зазвичай, в таких ситуаціях людина не володіє жодною з двох мов, сумішшю яких вона користується як «рідною мовою».

Таке просторіччя, яке традиційно називається «суржиком», не є формою реалізації МІ в мовленні НРМ, оскільки використання елементів іншої мови зовсім не свідчить про те, що вона є рідною для мовця або що вона взагалі володіє нею. Його характерною особливістю є безсистемність реалізації в мовленні іншомовних засобів. Наприклад, порушення норми палаталізації в однакових фонетичних позиціях можуть спостерігатися не постійно, що нетипово для мовлення, що зазнає інтерференції: «легко» [леүко], але «лєто»[л'ето]. У мовленні однієї людини російськомовні зредуковані варіанти звуків [а] і [о] в ненаголошеній позиції звучать разом з їх україномовними незредукованими варіантами. Російськомовні лексичні засоби «конечно», «год», «процент», «час» можуть перемежовуватися з україномовними «звичайно», «рік», «відсоток», «година» тощо.

Характерною особливістю мовлення таким просторіччям є також використання гібридних слів, в яких словотворчі елементи української мови поєднуються з російськомовними.

Поняття «суржик» охоплює безліч різнорідних варіантів мовних сумішей, характерною особливістю яких є наявність у них домінуючої мови і другорядної, представленої іншомовними компонентами. В україномовних регіонах домінує українська мова, в російськомовних – російська. Залежно від того, яка з двох мов виступає в ролі домінуючої, подібна мовна суміш розглядається як форма українського або російського просторіччя.

Таким чином, безсистемність використання іншомовних засобів в російському і українському просторіччі є підставою для їх розрізнення від мовлення НРМ з ознаками МІ.

Передік посилань

1. Масенко Л. Мовна ситуація України. URL: ji.lviv.ua\n35texts/masenko-mov_syt.htm Число 35 2004

2. Матіяш Б. Проблеми функціонування та розвитку державної мови в Україні: 90-ті роки XX століття. *Державність української мови і мовний досвід світу*. Київ, 2000.

3. Беликов В. И., Крысин Л. П. Социолингвистика. Москва, 2001.

4. Маслова В. А. Лингвокультурология. Москва, 2004.

5. Методичні рекомендації щодо проведення лінгвістичного дослідження усного мовлення за ознаками міжмовної інтерференції. Київ, 2003. (реєстр. код 7.3.03).

References

1. Masenko, L. Language situation of Ukraine. Retrieved from: ji.lviv.ua\n35texts/masenko-mov_syt.htm Число 35 2004 (in Ukrainian).

2. Matiiash, B. (2000). Problems of functioning and development of the state language in Ukraine: 90s of the XX century. *Statehood of the Ukrainian language and language experience of the world*. Kyiv. (in Ukrainian).

3. Belikov, V. I., Krysin, L. P. (2001). Sociolinguistics. Moscow. (in Russian).

4. Maslova, V. A. (2004). Linguoculturology. Moscow. (in Russian).

5. Methodical recommendations for conducting a linguistic study of oral speech based on interlingual interference. Kyiv, 2003. (Registration code 7.3.03). (in Ukrainian).

6. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава, 2006.

7. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация. Москва, 2004.

8. Беликов В. И., Крысин Л. П. Социолингвистика. Москва, 2001.

9. Леонтьев А. А. Психофизиологические механизмы речи. *Общее языкознание. Формы существования, функции, история языка*. Москва, 1970.

10. Галяшина Е. И. Голощапова Т. И. Интерференция национального языка при идентификации русскоговорящего диктора (на материале языков народов России) Москва, 2004.

6. Selivanova, O. (2006). Modern linguistics: terminological encyclopedia. Poltava. (in Ukrainian).

7. Ter-Minasova, S. G. (2004). Language and intercultural communication. Moscow. (in Russian).

8. Belikov, V. I., Krysin, L. P. (2001). Sociolinguistics. Moscow. (in Russian).

9. Leontev, A. A. (1970). Psychophysiological mechanisms of speech. *General linguistics. Forms of existence, functions, history of language*. Moscow. (in Russian).

10. Galiashina, E. I., Goloshchapova, T. I. (2004). Interference of the national language in the identification of a Russian-speaking speaker (on the material of the languages of the peoples of Russia). Moscow. (in Russian).

ИССЛЕДОВАНИЕ УСТНОЙ РЕЧИ С ПРИЗНАКАМИ МЕЖЪЯЗЫКОВОЙ ИНТЕРФЕРЕНЦИИИ, ПРОСТОРЕЧИЯ С ИНОЯЗЫЧНЫМИ ЭЛЕМЕНТАМИ, ИМИТАЦИИ РЕЧИ НА НЕРОДНОМ ЯЗЫКЕ

А. Л. Ованнисян

Необходимость написания данной статьи обусловлена языковой ситуацией, сложившейся, в частности, в Украине, когда в результате активизации миграционных процессов объектом экспертного исследования все чаще становится речь с иноязычными элементами. С учетом этого возникает острая проблема разработки методических подходов к экспертному исследованию речевого материала с признаками межъязыковой интерференции, его различения от просторечия с использованием иноязычных языковых элементов (суржика в украинских реалиях), а при необходимости, выявления признаков имитации речи на неродном языке.

В статье рассматриваются универсальные базовые критерии установления признаков межъязыковой интерференции: системность, комплексность, прогнозируемость, стабильность их проявления, что и позволяет различать их от признаков речи на родном языке, и что не менее важно, от признаков суржика или имитации, которые не обладают вышеназванными свойствами.

Также анализируются возможности получения полезной информации в процессе исследования речи с признаками межъязыковой интерференции, которая касается, в частности:

1) установления, является ли говорящий носителем языка, на котором он разговаривает;

2) установления родного языка, говорящего (при условии, что эксперт владеет этим языком);

3) установления, являются ли участники полилога или диалога носителями одного или разных языков;

4) проведения идентификационного исследования речи на неродном языке двух носителей одного и того же языка и т.д.

Исходя из того, что межъязыковая интерференция является, по сути, комплексным признаком, который однозначно может быть установлен только в случае, если его проявления фиксируются на разных лингвистических уровнях, в статье рассматриваются возможные формы ее реализации на фонетическом, просодическом, морфологическом, лексическом, синтаксическом, этнолингвистическом уровнях.

В качестве конкретных примеров комплексного исследования признаков межъязыковой интерференции в статье изложены системы основных признаков межъязыковой интерференции, которые могут фиксироваться в речи на русском языке носителей украинского языка и в речи на украинском языке носителей русского языка.

Ключевые слова*:* акцент, билингвизм, отклонения от языковой нормы, имитация, межъязыковое интерференция, речевые системы, сережки, интенсивность проявления признаков, частотность проявления признаков.

RESEARCH OF ORAL SPEECH WITH SIGNS OF INTERLINGUAL INTERFERENCE, VERNACULAR WITH FOREIGN LANGUAGE ELEMENTS, IMITATION OF SPEECH IN NON-NATIVE LANGUAGE

A. Ovannisian

The need to write this article is due to the linguistic situation, that has developed, in particular, in Ukraine, when, as a result of the activation of migration processes, the object of forensic research is increasingly becoming speech with foreign language elements. Based on this, an acute problem arises of developing methodological approaches to the forensic study of speech material with signs of interlingual interference, its distinction from common speech using foreign language elements (pidgin in Ukrainian realities), and, if necessary, the appearance of signs of imitation of speech in a non-native language.

The article deals with the universal basic criteria for establishing signs of interlingual interference: consistency, complexity, predictability, stability of their manifestation, which makes it possible to distinguish them from signs of speech in the native language, and, no less important, from signs of pidgin or imitation, which do not have the above properties.

The possibilities of obtaining useful information in the process of studying speech with signs of interlingual interference are also analyzed, which concerns, in particular:

1) establishing whether the speaker is a native speaker of the language in which he speaks;

2) establishing the native language of the speaker (provided that the expert is fluent in this language);

3) establishing whether the participants in the polylogue or dialogue are speakers of one or different languages;

4) conducting an identification study of speech in a non-native language of two speakers of the same language, etc.

Proceeding from the fact that interlingual interference is, in fact, a complex feature that can be unambiguously established only if its manifestations are recorded at different linguistic levels, the article discusses possible forms of its implementation in phonetic, prosodic, morphological, lexical, syntactic, ethnolinguistic levels.

As specific examples of a comprehensive study of the signs of interlanguage interference, the article sets out the systems of the main signs of interlanguage interference that can be recorded in the speech in Russian of the native speakers of the Ukrainian language and in the speech in the Ukrainian language of the native speakers of the Russian language.

Key words: accent, bilingualism, deviations from the linguistic norm, imitation, interlingual interference, speech systems, earrings, intensity of manifestation of signs, frequency of manifestation of signs.

DOI: https://doi.org/10.33994/kndise.2021.66.52
УДК 343.98

Олег Валерійович Ананьїн
кандидат технічних наук,
старший науковий співробітник
старший офіцер відділення методичного забезпечення та планування

E-mail: ananin@i.ua

Головний експертно-криміналістичний центр
Державної прикордонної служби України

УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАХИСТУ ВІД ПІДРОБКИ ПАСПОРТА ГРОМАДЯНИНА УКРАЇНИ ДЛЯ ВИЇЗДУ ЗА КОРДОН З БЕЗКОНТАКТНИМ ЕЛЕКТРОННИМ НОСІЄМ

На основі вивченого іноземного досвіду, сформульовано варіанти сучасних засобів захисту від підробок, які, на думку автора, доцільно додатково запровадити у паспорт громадянина України для виїзду за кордон з безконтактним електронним носієм.

Ключові слова: *паспорт громадянина України для виїзду за кордон, підробка документів, методи захисту, технічна експертиза документів, прикордонний контроль.*

Постановка проблеми. Згідно вимог міжнародного законодавства захисні елементи документів, які підтверджують особу чи її спеціальний статус та надають право на перетинання державного кордону мають відповідати максимальному рівню безпеки. Крім того – надавати можливість здійснити ефективну та швидку перевірку документа на предмет підробки, а також провести якісну експертизу його достовірності.